

Uit het dagboek van Kapitein Van Woelderen, GS III

door A. WOLTING, *tijd. Luitenant-Kolonel der Infanterie*

Couleur locale uit de Eerste Wereldoorlog

Het tot heden nog niet gepubliceerde dagboek van Kapitein Van Woelderen uit de Eerste Wereldoorlog geeft een goede indruk van die tijd. Overmatig veel werk was oorzaak dat het dagboek niet steeds werd bijgehouden. Bovendien genoot Van Woelderen in 1916 jachtverlof, thans een onbekend begrip, van 4 tot 10 september en van 4 tot 10 november. Ondanks dat telt het dagboek 120 bladzijden.

Op 21 juli 1916 lezen wij dat GS III de beschikking had over f 25.000 geheime fondsen per jaar, een bedrag dat geleidelijk werd verhoogd tot f 40.000. De verantwoording vergde veel geschrijf en getelefoneer. O.a. was een deel bestemd voor de postduivendienst.

Dezelfde dag klaagt Van Woelderen:

Er is in den laatsten tijd te veel werk, daardoor komt er tijd te kort voor het militair-politiek Maandoverzicht voor den Militairen Spectator, dat alweer 25 Juli moet worden ingezonden! Ons stiefkind, dat veel te veel tijd in beslag neemt!

En op 23 augustus 1916:

Een drukke dag, vooral omdat tusschen de bedrijven door het militair-politiek Maandoverzicht voor den Militairen Spectator moet worden gedicht!

Geven thans de officieren zich evenwel moeite, kopij voor de aloude Militaire Spectator in te leveren?

Op 22 juli 1916 kwam een „kondschapsrapport” binnen van Gijsberti Hodenpijl over zijn reis naar Duitsland. Hij was zeer onder de indruk van wat hij had gezien en enthousiast over de energie van het Duitse volk.

Begin augustus 1916 lezen wij:

Interessante instructie aan de a.s. militaire attachés, Muller Massis en de Quay. Korporaal van Waveren, bloembollenkweker gesproken over kondschapsdienst in Rusland, door zijne connecties aldaar. Bespreking met Kol. v. Haefsten over geheime fondsen. De Heer v. Panhuys kwam weer met alarmeerende berichten van Duitse zijde; Nachrichtenoff. te Wesel met alarmeerende berichten over de Engelsche plannen tot eene landing in Nederland. Hij vertelde daarbij, alle brieven rechtstreeks door middel Duitse consulaat te ontvangen en te verzenden. Bewijs, dat de D.

consul de hand heeft in de poging, eenigen tijd geleden, v. P. over te halen tot spionnage.

En verder:

De ontcijferde code van den Duitschen mil. attaché Renner verschaft ons weer waardevolle gegevens over de plaats der Engelsche divisies. Bezoek gehad van den res. luit. der Huzaren R. J. Schimmelpenninck, die zijne Duitse moeder te Frankfort gaat bezoeken; hij heeft een vragenlijst meegekregen en is ingeschreven in een boek, waarin alle Ned. officieren met buitenlandsche vredeswerkkring of connecties worden ingeschreven.

Zeer interessant verhoor van een Duitschen deserter door Lt. Kon. Mar. van Houten te Zwolle, wij zullen thans trachten ook de ontvluchte Fransche, Engelsche en Russische krijgsgevangenen beter te doen hooren.

Begin oktober 1916 had Fabius bezoek van een journalist, dr. Grondijs, aanbevolen door Majoor De Quay te Parijs, die verschillende Entente-fronten had bezocht en overal in eerste linie had meegestreden. Hij deed uiterst interessante mededelingen en had een lang onderhoud met Generaal Snijders. Luitenant J. Fabius vroeg weer verlenging van verlof van uit Wenen aan, hetgeen werd geweigerd.

In die dagen bestond er ook een dossier „Verboden Telegraafeditie”. Tevens verlieten verschillende „jongelui” GSIII omdat ze met groot verlof gingen. Typerend is dat voor de vervanging geen algemene order werd uitgegeven om gelijke kansen te geven en de besten te vinden. Fabius schreef aan verschillende kennissen, echter zonder veel succes.

Vaandrig De Waal kreeg een aanbod van „kondschapper” K, een kaart te leveren van alle fabrieken in West-Duitsland. Van Woelderen en Fabius pleegden overleg of ze de gevraagde som van 300 à f 500 ervoor zouden betalen.

Op 12 december 1916 vinden wij vermelding van de volgende benoeming, die zich ook in de Tweede Wereldoorlog zal doen gelden:

Hedenmiddag bezoek van de Heer Sirks. Intuschen is eenige weken geleden de Heer v. 't Sant, de inspecteur der rivierpolitie, benoemd tot Hoofdcommissaris van Politie te Utrecht, dank zij mijne warme aanbeveling bij den Burgemeester Mr. Fockema Andreae. Deze benoeming heeft

grote sensatie verwekt, v. 't Sant stroomde over van dankbaarheid jegens mij. Voor ons is zijn vertrek uit Rotterdam voor den inlichtingendienst een groot verlies.

In het dagboek komt van 14 tot 30 december 1916 nog eens weer de afkeer van spionage ter sprake als Van Woelderen schrijft:

Overmatig veel werk deed mij wederom dit dagboek niet bijhouden. Inmiddels van 23-28 Dec. met verlof naar Wolfenbüttel, een kunststukje, omdat zelfs een persoonlijk schrijven van Exc. Loudon mij dit verlof niet kon bezorgen, tenslotte dankte ik de toestemming op het allerlaatste moment aan persoonlijke relaties van J. Hissink bij den Stellvertreter den General Stol te Berlijn. Typeerend, omdat juist gisteren een officieel Duitsch protest bij de Ned. regeering is ingediend, dat Ned. officieren naar Duitsland zouden zijn uitgezonden met het doel te spionneeren. Wij zijn nu druk bezig alle gegevens te vergaren om te bewijzen, dat de Nederlandsche Generale Staf steeds correct en onkreukbaar was. Wij hebben er altijd op gewezen, dat de officieren slechts hun vaderlandschen plicht vervulden door hunne oogen scherp de kost te geven en aan hun G.S. te melden, wat zij van belang achtten — daarbij echter steeds strikt zich te onthouden van elke infamie, compromitteerende handeling — bovendien zouden zij zich nooit en te nimmer op den G.S. kunnen beroepen!

Begin 1917 wordt gesproken over een „Maleisch sensatiebericht” uit Maastricht over de (Duitse) concentratie. Opgenomen door Kapitein Roukens. Blijkbaar maakte het maleise „api-api-telegram” school of was het een in bredere kring bekende methode van versluiering?

In maart lezen wij ook de naam Van Oorschot die in het begin van de mobilisatie van de Tweede Wereldoorlog als burger hoofd was van GSIII. Hij hield een interessante causerie over het westfront van de geallieerden.

Als commissie voor bezoek aan het Duitse front werden aangewezen Lt.-Kol. Schönstedt, Lt.-Kol. Ten Bosch, Maj. Van Essen en Kapt. Cool. Van Woelderen verwachtte er meer van dan van de andere commissie bij de Entente. Ritmeester Godin de Beaufort kreeg een speciale invitatie uit de omgeving van de Oostenrijkse keizer om de fronten te bezoeken met een andere officier (i.c. Van Reigersberg Versluys). De toestemming baarde echter voorlopig nog enkele moeilijkheden. Het neutraliteitsprobleem speelde in de Eerste Wereldoorlog dezelfde rol als in de mobilisatie van de Tweede, want Fabius schreef in maart 1917 een uitvoerige brief aan Buitenlandse Zaken, naar aanleiding van een brief van de gezant te Berlijn. Het ging over een gesprek

met dr. Kriege om een Nederlandse verklaring uit te lokken, dat het legerbestuur tijd genoeg heeft om tegen een Engelse landing alle mogelijke maatregelen te nemen en daartoe met de Duitse Generale Staf besprekingen te houden. Er werd natuurlijk voorgesteld hierop onder geen beding in te gaan, schrijft Van Woelderen.

In dezelfde tijd wordt gesproken over bulletins, die berichten over een groot oproer te St. Petersburg. Van Woelderen schrijft erbij:

Dat kan grooten invloed uitoefenen!, misschien het begin van het einde.

Het valt bij het lezen van het dagboek telkens op welk een heldere kijk Van Woelderen had op de gebeurtenissen van de dag. Een man met onmiskenbare gaven voor het inlichtingenwerk!

Het einde in zicht . . .

De heldere, haast profetische kijk van de schrijver valt ook 6 maart 1918 op. Hij schrijft dat ons land vrede door overleg nodig heeft.

De hemel beware ons voor een Duitschen vrede en Duitsche hegemonie. De zand- en grintkwestie dreigt weer acuut te worden, thans van Duitsche zijde.

Temidden van de grote dingen des levens spelen, als steeds, ook de persoonlijke zaken hun rol. Op 13 maart vond de grote lang verwachte promotie plaats:

Pop Luit.-Gen., Gen. Burger in de plaats van Kol. Croockewit, Overste Huizer Houwitserafd., Best bij den Gen. Staf — maar onze bekwame en brave Fabius niet — hogere politiek?!

De 1e Luit. O.I.L. (Oost Indisch Leger) J. A. v. Staveren wordt bij ons werkzaam gesteld.

Over Fabius schrijft Van Woelderen 7 augustus:

Morgenmiddag bieden wij aan de komende en vertrekkende heeren in de Witte een dinertje aan, hetgeen bijzonder goed treft, daar Fabius dien dag voor het eerst den volke bekend staat als Kapitein van den Generalen Staf, eene onderscheiding, die hij na 4 lange jaren van voortdurend ingespannen arbeid ten volle verdient en waarover iedereen zich verheugt.

Op 23 april had Van Woelderen te Utrecht een hoogst interessant onderhoud met de Hoofdcmissaris van Politie Van 't Sant, die onder de meest stipte geheimhouding een verzoek van een Duitse consul, dr. Bösenick en een Hoofd van de Inlichtingendienst, Kapt.-Lt. zur See Freijer, namens het „Deutsche Grosse Hauptkwartier” had gekregen. Van Woelderen moest verbinding „par le bas” met Tinsley (belangrijke Engelsman in ons land) zoeken, om dan samen in Enge-

land vredesonderhandelingen voor te bereiden. Van Woelderen schreef daarover een uitvoerig rapport en ging diezelfde dag nog met Fabius naar Loudon (minister van buitenlandse zaken), die geen bepaalde bezwaren had, zodat verder gewerkt kon worden. Van Woelderen zag de resultaten met grote belangstelling tegemoet.

De novemberdagen van 1918, met de bekende revolutieopgving van de socialisten, onder leiding van mr. Pieter Jelles Troelstra, komen in het dagboek op 26 april van dat jaar reeds in zicht met het volgende:

Aan Troelsta is door de Duitse legatie medegedeeld, dat de onderhandelingen een gunstig verloop hebben, vandaar dat de Eerste Kamer de ernstige verklaring van Loudon met zoveel gerustheid aanhoorde.

Op 10 mei komen wij de naam Colijn als volgt tegen:

Heden codetelegram van Rosen naar Berlijn, dat „Colijn uit Engeland is teruggekeerd”, waaruit dus blijkt, dat er wel degelijk vredesopgvingen gedaan zijn. Onze getrouwe de Waal is ondertrouwd, de officieren van G.S. III zullen hem gezamenlijk een cadeau geven.

De bekende kunstenaar Pisuisse bezocht in die dagen de Inlichtingendienst. Als landstormer-1e luitenant was hij bereid hulpdiensten te verrichten.

Er vonden tevens onderhandelingen plaats over de repatriëring van Engelse en Duitse krijgsgevangenen in ons land wat — volgens Van Woelderen — „ook voor het heil onzer Nederlandsche jonge meisjes van belang is!”

Tegelijk bracht Inspecteur van Politie Broekhoff een bezoek aan de Inlichtingendienst. Hij kwam spreken over een anarchistisch complot tegen de ministers. In oktober d.a.v. waren er talrijke besprekingen over de arbeiders- en soldatenraden met de departementen van oorlog en van justitie en „natuurlijk met Broekhoff”.

Op 8 juni meldt het dagboek weer zaken, waaruit blijkt dat de Generale Staf goede codebrekers had.

De Duitse inlichtingendienst zond per codetelegram inlichtingen voor Duitse dubbelspionnen, werkzaam bij Tinsley te Rotterdam, omtrent kazernes te Mühlheim en Keulen, als middel om vertrouwen te wekken bij de Engelschen — de edele practijken van den geheimen dienst! Door het oplossen van den Engelschen code ontvangen wij thans ook van die zijde hoogst belangrijke gegevens.

En 3 juli:

Heden kamerverkiezingen met evenredig kiesrecht,

grootte spanning over de uitslag. Vernietigende kritiek gelezen van Opperbevelhebber op een schrijven van den Cdt Veldleger aan M.v.O. over een eventueel offensief optreden van ons leger in België bij Duitse oorlogsverklaring. Berichten over zeer oproerige geest onder de Vlamingen aan het Belgische front.

Het einde, dat in 1939 een nieuw begin werd

Toen Fabius op 5 september 1918 Koningin Wilhelmina bezocht om de vraag toe te lichten wat bij het Algemeen Hoofdkwartier de opvatting over de waarde van de definitieve gevolgen van het offensief der Entente was, wist hij daarop geen antwoord. Op 9 september werd hij nogmaals bij de Koningin ontboden om inlichtingen te geven over de geheime kaart met de Hindenburglinie. Fabius werd buitengewoon minzaam door Hare Majesteit ontvangen. Zij sprak met veel waardering over het werk van GSIII.

Schoenmaeckers had zich 3 oktober 1918 te verantwoorden bij GSIII over een grote onhandigheid, die hij op last van Overste Schroeder (Koninklijke Marechaussee) te Maastricht had begaan. Hij had aan de Duitse consul te Maastricht, Morath, gevraagd hoe men aan Duitse zijde zou denken over een eventuele gedeeltelijke Nederlandse demobilisatie. Waarop natuurlijk de conclusie werd getrokken — juist op dit moment trad het nieuwe ministerie op — dat deze vraag ondershands uitging van de minister-president Ruys, die in Maastricht woonde! Dit geval werd meegedeeld door Gijsberti Hodenpijl, die deze inlichtingen van de Duitse Militair Attaché had ontvangen onder toevoeging, dat Schoenmaeckers zich had uitgegeven als verbindingsofficier van het Algemeen Hoofdkwartier.

Het was natuurlijk, volgens Van Woelderen, „eene enorme stommitieit, wij konden natuurlijk de geheele zaak absoluut loochenen en verzoeken haar en bagatelle te behandelen.” De Franse militaire attaché, Generaal Boucabeille, deelde in die tijd aan Schoenmaeckers mee dat, hoewel hij de toestand zeer gunstig voor de Entente achtte, er vóór einde 1919 in geen geval vrede zou worden gesloten.

Verder lezen wij in het dagboek op 10 oktober:

De censuur luisterde zoeven een telefonisch gesprek van Generaal Boucabeille af, dat de Duitschers er in zouden hebben toegestemd hunne troepen achter de Duitse grens terug te trekken, mits de Ententetroepen in hunnen tegenwoordige stellingen blijven. België zou gedurende de onderhandelingen door eene gemeenschappelijke com-

missie worden bestuurd. G.S. IV meldt mij verder daar juist, dat de Fransche legatie getelefoneerd heeft uit zeer goeden bron te weten, dat de Duitse keizer ten behoeve van zijn kleinzoon afstand zou hebben gedaan.

En op 14 oktober:

De Duitschers stemmen toe, mits onder bepaalde waarborgen. De positie van Max van Baden schijnt helaas geschokt door een brief van Dec. '17 aan Prins v. Hohenlohe. Schoenmaeckers had vandaag een onderhoud met gen. Boucabeille, die zeer pessimistisch gestemd is over de vredeskansen, hij rekent nog op minstens een jaar oorlog. De Entente-chauvinisten en Jingos zijn te zeer in een overwinningshurrahstemming, alle bloeddorstige, hebzuchtige en rancuneuse elementen vlassen op een totale Duitse débacle. De beurs blijft nog optimistisch, mark 40. Het woord is dus thans weer aan Wilson.

Op 26 oktober 1918 lezen wij:

Gijsberti Hodenpijl was op de Oostenrijkse legatie, sprak daar Schmid, die uiterst down was, omdat geheel Oostenrijk-Hongarije uiteen dreigt te vallen. De algemeene toestand blijft nog zeer onbestemd; men kan van alles verwachten!

Op 28 oktober:

Ludendorff afgetreden. Zaterdag militair oproer in den Harskamp, ellendige toestand, miserabele indruk, vnl. tegenover het buitenland! Afgezien van de ergerlijke slapte, waarvan de officieren daar blijkgeven, is het zeer onmenskundig geweest, zoo langen tijd die troepen in de heide te laten, zonder af te lossen.

Op 2 november 1918 schrijft Van Woelderren:

De Oostenrijksch-Hongaarsche troon is omvergevoeren — qui suit? Het Oostenrijks-Hongaarsche leger in Italië naar huis toe. De Italiaansche helden, à la d'Innuzio, blijven schieten op den tegenstander, die de wapens heeft neergelegd en zenden bombastische overwinningbulletins de wereld in, zij handhaven trouwens hunne traditie, dat zij alle oorlogen verliezen en toch bij den vrede voordeelen verkrijgen!

En op 6 november:

Twee dagen op Engbergen gejaagd, nu is er te veel achterstallig werk om lange beschouwingen neer te schrijven — toch is er veel gebeurd! Ik ontmoette naar 't bureau gaande al v. Reigersberg Versluys, die juist naar de Koningin op Ruigenhoek ging met het verzoek om eervol ontslag van onzen hooggeachten, onkreukbaren, onvolprezen Opperbevelhebber. Meer dan schandelijk heeft de Regeering Generaal Snijders behandeld en nog wel met het einde der mobilisatie in het zicht. „Eene

capitulatie aan Troelstra” riep Versluys. Ja! maar ook de antimilitaire Katholieke partij steekt daarachter, de geestelijkheid heeft ook hier de hand in het spel. Het is karakterloos en slap, maar tevens een grievend onrecht tegenover den Generaal en — zo onnoodig!

Wat de politieke toestand betreft, is thans het woord aan Generaal Foch voor de voorwaarden voor een wapenstilstand — die zullen niet malsch zijn! zóó zelfs, dat naar mijne verwachting Duitschland er niet in zal treden.

Op 8 mei 1919 vinden wij in het dagboek:

Gisteren zijn dan eindelijk de door de Entente opgestelde bepalingen van het Vredesverdrag te Versailles door Clémenceau aan de Duitse gedelegeerden overhandigd. Eene volledige overwinning van het sacrum egoïsmus en de rancune van Clémenceau en zijne medechauvinisten op de „chateaux en Espagne” van Wilson en een ramp voor onze wereld. Want onherroepelijk wordt hier het fundament gelegd voor nieuwe oorlogen, weg alle schoone idealen voor een langen wereldvrede bij eene dergelijke kneveling en vermorzeling van een groot en krachtig volk. Waar blijven nu alle schijnheilige leuzen en de verontwaardiging van Reintje de Vos, die de passie preekte!? Wie niet toegeeft, dat er bij ernstige conflicten aan beide zijden schuld is, is er naast — en welk eene juridische énormiteit en uitwas van ernstige oorlogspsychose in welk eene ingewikkelde zaak als de schuldvraag eigen rechter spelen te eischen — hoe anders zal eenmaal de objectieve geschiedschrijver oordelen dan thans de subjectieve tijdgenoot met zijn door journalistenreclame vertroebeld brein!

Even later kwamen er al ernstige moeilijkheden met onze huidige Benelux-zuiderburen.

Op 11 juli 1919 schrijft Van Woelderren in zijn dagboek:

Ik kreeg van middag allerlei geschiedkundige gegevens van Generaal de Bas naar aanleiding van twee leugenbrochures van Belgische annexionisten, die wij hem ter beoordeeling hadden gegeven. De Generaal wil (in overleg met Minister Ruys) dat wij de pers zoveel mogelijk gegevens verschaffen ter bestrijding van de intrigues der Belgen.

Op 1 aug. 1919 volgde Van Woelderren Fabius op als hoofd van GSIII. Daarna was er niet meer zoveel te beleven. Geen wonder dat de vroegere cadet van de school te Alkmaar per 1 oktober 1919 een benoeming tot burgemeester van Vlis-singen aannam. Een functie, die van Woelderren met eer heeft vervuld, gezien het relaas over hem in: „Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld” (Van Holkema en Warendorf, Amsterdam (1938)).